National Library of Israel

Al Hamishmar - על המשמר, 05.08.1955, page 5

שיר וניתוחו

אשרי הזורעים

את אברהם בן־יצחק

אשרי הזורעים ולא יקצרו
כי ירחיקו נדוד.

אשרי הנדיבים אשר תפארת נעוריהם
הוסיפה של אור חיים וזיו רוגם
והם את ערים התפרקו של עם הדרכים.

אשרי הגאים אשר גאותם שברה גבולי נפשם
ותמי כשגגת הלבן
אחרי הגלות הקשת אשנן.

אשרי היודעים אשר יקרא לעם המדבר
ועל שפתם תפארת הדומיה.

אשריהם כי יאספו אל תוך לב העולם
לוטי אדרת השכחה
והיה חקם התמיד בלי אמר.

על ארבעה עומד עולמו של השיר, על ארבעה סוגי אדם: הזורעים, הנדיבים, הגאים והיודעים. על ארבעה מצבים: מצב פעולה, מצב הנתינה, מצב הגבורה ומצב הידיעה. ועל ארבע מדרגות של אושר: אושרם של הזורעים שלא יקצרו, אושרם של העומדים בכוח חסרונם, אושרם של ענווי־רוח ואושרם של היודעים. בנוי הוא חמישה בתים: הבית האחרון, החמישי, כולל את ארבעת הקודמים, אוסף את תוכם ומכניסם בלב העולם. וכזרימת ארבעת הראשונים אל קרבו של האחרון, כן נובעים הם, עם היותם כל אחד חטיבה לעצמו, איש נבדל מרעהו, ולפנינו בנין מושלם, דיוטה על גבי דיוטה מן המסד עד הספחות. התנועה הפנימית של הבתים בלתי קבועה והדמות המטרית בלתי אחידה. שורות ארוכות ושורות קצרות מתחלפות זו כזו ומספר ההברות הוא חופשי. כנגד החרות המטרית עומד מבנה סטרופי מוצק: שלושה בתים בעלי שלוש שורות ושני בתי בעלי שתי שורות. החטיבה הראשונה של השיר הכוללת את ארבעת הבתים הראשונים פותחת בבית קצר ומסיימת בבית קצר. ובמידת התנועה המטרית החופשית הנעצרת במבנה הסטרופי האיתן, כן מידת הריתמוס: זהו ריתמוס של התפשטות והתקבצות, של זרימה ובלימה, של עליה וירידה. השורה הראשונה עולה, השניה עוצרת, השלישית והרביעית זורמות, החמישית מפסקת, השישית מתפשטת, השביעית והשמינית אוספות, התשיעית פותחת והעשירית סוגרת. הבית האחרון סופג אל קרבו את התנועה כולה ומסיים אותה סיום סופי. שכן ארבעת הבתים הראשונים כחלקו של משפט שלפני נקודותיים והבית החמישי כחלקו של משפט שאחרי נקודותיים.

דומה, אותם שני כיוונים נמצא גם בדברי הבתים עצמם: הזורעים — ירחיקו נדוד; הנדיבים — מתפרקים מעדים; הגאים — נהיים ענוים והיודעים — נכנסים בדומיה.

כל בית ובית פותח במלה „אשרי". שיר של אושר לפנינו. מהו האושר? כבר כיבס ראשון וחכוף מלמדנו שהאושר המונח בשיר זה אינו עולה בקנה אחד עם מושגי האושר המקובלים. נהפוך, רחוק הוא מהם ואפילו מנוגד להם בתכלית. ארבע מדרגות של אושר מונה המשורר: כנגד דמעת הזורעים ורינת הקוצרים בא אושרם של אלה שלא יקצרו. לעומת אושרם של עשירי העולם מוצגים המאושרים שפיזרו את עושרם. לא לגאים המלכות אלא לענווים. ועל השלב היותר נעלה של האושר עומדים היודעים בדממה. זהו עולם הקיים מחוץ לתחומה של תועלת ושל יעילות. גיבורו של השיר הוא אדם אשר עמל למען יהנו האחרים מפרי עמלו, אדם המוותר מרצון על רכושו (ואין כמובן הכוונה לרכוש החומרי בלבד) ומחלקו על „אם הדרכים", אדם ששתיקתו אינה שתיקה של יהירות אלא של ענוה רבה, אדם שמצא דמות חייו בקורבן האילם.

שיר זה הוא האחרון שהמשורר עצמו פירסמו. הוא ראה אור באלמנך „מצפה" בשנת תר"ץ, י"ב שנה אחרי קודנו. דמויותיו כל אחת נפרדת מעל עצמה: הזורעים לא ימשיכו לזרוע, כי אם ירחיקו נדוד. הנדיבים יתנו הכל אשר להם ולא יוכלו עוד להיות נדיבים. הגאים כבשו את יצרם, גאוותם עברה גבולי נפשם והיתה כענות הלובן. היודעים לא יאמרו עוד את אשר ידעו, כי על שפתם הפרח הדומיה. כדרכו של השיר „בודדים אומרים" מסיים גם שירנו בדממה. מהו הקשר בין הדממה לבין האושר?

וואלטר בנימין*) כותב בספרו „מקור חזיון־התוגה הגרמני": „בכל עצבות מצויה הנטיה לחסרון־דיבור. והוא יותר עד־אין־גבול מאשר סתם חוסר יכולת או חוסר רצון להידברות. כאן השה העצבות שהבלתי־ידוע, הניבצר־מהכיר הכירה עד תום." נתבונן בחלקו הראשון של המשפט: הדומיה נקשרת דווקא בעצבות. בשם העצבות שדרכה בעולם, משום ש„הרג מעל כנו" ומשום ש„גלגל הזמן נקע"**) דורש גם המלט „יד לפהו" המלט העצוב יודע את סיבת עצבותו. הוא מחונן, או ביתר דיוק, מקולל, באותו מבט הצופה בשלד מבעד דמות החי. הוא יודע יותר מדי. והוא עצמו מעיד שבשל אותה עצבות, שהיא תוצאת ידיעתו, קרוב הוא קירבה יתירה אל השטן. הוא אומר: „אולי שטן היה הכוח שראיתי... ושמא ביגוני וברפיוני עתה (כי עז לו ושלטון על נפשות כאלה) (מודגש ע"י ט.ר.) יתענני עד אבד". הנהו החוט המשולש בין דממה, יגון ושטן! גם בנימין ידע על הקשר שבין הדעת לבין השטן. בספרו הנ"ל הוא כותב: „הידיעה, לא המעשה, היא צורת החיתו האמיתית של הרוע". והוא פוסק שבסאטא־מורגאנא של ממלכת הרוחניות המוחלטת, ופירושה רוחניות ללא אלוהים, נודע הרוע באופן מוחשי. מעמד החטא הקדמון לפנינו: אדם וחוה האוכלים מעץ הדעת. אין בימולתנו לכנס במקום הזה את כל גיבורי הספרות המעיגים על קשר זה ועל העמדת הבעייה באורח זה, מגינם רב. נזמן רק אחד, הוא מפיסטופלס של גיתה. אותו רוח היודע את הכול מבריאת העולם ועד אחריתו ואינו עוד שואל דבר ואינו ניתן עוד ברשות הפתעה כלשהי, אותו נציג הרוחניות המוחלטת כביכול, הקשורה מצד שני בחומריות הגסה (גם־כן חיבור שעמדו עליו פרט לגיתה, דוסטויבסקי, תומאס מאן ובנימין, עוד רבים), אותו בר־דעת שאינו מאמין בשום דבר, אף הוא ייצור עצוב ומלנכולי ביסודו. ויעיד לפחות מקום אחד בתוך „פאוסט" שהחוקרים כמדומה לא הקדישו לו השומת־לב מספקת: לפאוסט המתענג ברהשי אביב ראשונים עונה השד: „כל־מאומה מזה אלי לא יגיע! / רחשושי־חרף עוברים גוי, / אויתי לי שלג וכפור בנתיבי. / מה־נוגה לבנה זו סגומה, הבוקעת / בארם־יקוד מאחר שם לאט***) השד נכסף לקור. הקור הוא ביתו. והרי גם ב„קומדיה האלוהית" אין לוציפר שוכן באש ובגפרית, אלא בעיר דיס שהיא עיר של קרח. קור שטני זה הוא קור הדעת „המוחלטת".

מן המותר להשביע את קהלת. אולם האין יחסים שבאלה צפונים גם באזהרתו של אבסליון האומר: „חכמים הזהרו בדבריכם, שמא תחובו חובת גלות למקום מים הרעים"?

תמוה אם־כן כפליים שדווקא בימינו, בימי דור מפוקח ופיכח עד אימה ועיניו שכולות חרדמה מספרת ואישוניו הערים קולטים כל זוועה וכל רשעות, דור הכואב את ידיעת הנוראות בתעודות אין־ספור, שדווקא בימינו אלה בא משורר וקושר ידיעה בטוב ובאושר. איזו מין ידיעה היא זו, מנת חלקם של אלה שאשריהם כי יודעים? במה היא נבדלת מן הידיעה תאומת הרוע?

רבים תלו בצווארי אברהם בן יצחק את קולר הדקדנציה, הרפיון, פיאור ההרלון. שמא סמך המשורר את ידיו על אותה ידיעה שהיא אחות האין, זו הנוגדת לתמיכות שהיא מקור מים חיים? נבדוק ונראה.

ידיעתו של המלט היתה ידיעה בודדת.****) הוא ידע שמבעד תיאטרון החיים של הצר מלך קלאודיוס חי המוות. בשל ידיעתו זו נתבדל מן העולם ונהיה עצוב. ידיו נרפו מלמעול פעולה של אמת. עם זאת השב בכוח עצמו ולבדו להתקין את גלגל הזמן והמתין, גלמוד, לשעה בה יקרא המוות גם לו והוא יוכל להתקשר שוב עם עולם האבות, שהחוט ביניהם נפסק בשל פשעו של העולם. והנה, אף מפיסטופלס יצור בודד הוא. ידיעתו של זה וידיעתו של זה היתה ידיעה כבדידות, מנוגדת לעולם. נגועים בחורון הרעיון עוינים היו לפעולה של ממש, אחת אם מתוך חוסר יכולת, אחת אם מתוך שלילה ופסילה שבהכרה. כל המתבונן בשנים אלה מקרוב ימצא, שדעתם, דעת מלב כולית, קפואה ביסודה. לא זריזותו של השד ולא סערות לבטיו של המלט ישלו אותנו. אם לשניהם האשה המהורהרת מסובבת עצמים לאים ומהים בציורו של דירר. גם וואלטר בנימין סבר שבדעת, לא במעשה, מקור הרע. הוא הפריד בין ידיעה לפעולה, משמע ידיעה שהתכחן אליה לא עלתה באחר עם הפעולה. ומה אברהם בן־יצחק?

לכאורה פוסל גם הוא את הפעולה. ולא כן הוא. אין הוא אומר: אשרי שאינם זורעים ואינם קוצרים. כל כולם, הזורעים והנדיבים, הגאים והיודעים מתפשטים ומתלבשים כאחת. אלה ירחיקו נדוד ואלה המתפרקים מתלוים אליהם. הגאים שפשטו גאוותם לבשו את ענותם. ואחרונים היודעים אשר קרא לבם ממדבר, על שפתם תפארת הדומיה. ודינה של פריחה שתצמיח פרי. בשיר „בודדים אומרים" נאמר עליהם, כי בשבע דרכים יתפלגו ובאחד הם שבים. כהליבה ושיבה אפשר להבין גם את משמעותו של השיר שלפנינו. זהו שיר של מטאמורפוזות, של גלגול־נשמה.

העצב הטמון בו עבר על גדותיו והיה לאושר. העצבות חשה, שהבלתי־ידוע, הניבצר־מהכיר הכירה עד תום. אל מחוז הבלתי־ידוע מכוונים פעמי הזורעים; בגללו התפרקו הנדיבים מעדים ובאורו נתערטלו הגאים מגאוותם והפריחו היודעים על שפתם את הדומיה. אין זאת עוד דממת היגון. זוהי דממת התמיהה. הידיעה אשר נגעה בסוד, באה שוב במעגלי התום. והתום אינו תומו של ילד, הוא תומה של הבגרות הטהורה.

מדרגות מדרגות בנוי השיר. ומן המדרגה העליונה נכנסים בשער הפתוח:

אשריהם כי יאספו אל תוך לב העולם
לוטי אדרת השכחה
והיה חקם התמיד בלי אמר.

זהו שער ההולדת.

ט. ריבנר

---

*) וואלטר בנימין הוא פילוסוף יהודי־גרמני שבמנוסתו לפני היטלר איבד עצמו לדעת בגבול ספרד. ראש הריף אין כמוהו, קנאי דיוק ההשיבה, בעל נטיות מיסטיות בראשיתו ופונה לסוציולוגיה באחריתו. מחקריו בענייני ספרות מן המעמיקים והמהפכנים ביותר בשטח זה.

**) הציטאטות מתוך „המלט" ע"פ תירגומו של שלונסקי.

***) ע"פ תירגומו של י. כהן.

****) אפשר ויתמהו מה כרכתי המלט ופאוסט ודנטי בתחילה אחת עם שיר קטן של בן־יצחק. לדידי אין הבדל של אמת בין יצירה רחבת ידיים לבין שיר לירי בעל שורות ספורות, אם המדובר ביצירות מושלמות. שיר קטן של גיתה ורעיון גדול של קאנט עומדים על רמה אחת. והיות והתכוונתי להציג בעייה, נראה בעיני להפגינה דווקא ביצירות גדולות וידועות. והנה מאירה זו את אחותה.